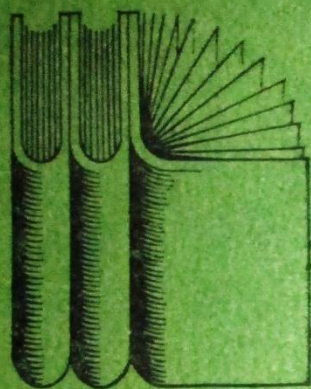

**МІНІСТЕРСТВО
ВИЩОЇ
ТА СЕРЕДНЬОЇ
СПЕЦІАЛЬНОЇ
ОСВІТИ УРСР**

**НАВЧАЛЬНО-
МЕТОДИЧНИЙ
КАБІНЕТ
З ВИЩОЇ
ОСВІТИ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА
ТА МОВОЗНАВСТВА**

Збірник наукових праць

КИЇВ

1991

наук. - К., 1977. ⁴ Див.: Кравчук Р.В. Функції демінутивів у старослов'янській мові // Слов'янське мовознавство. - Вип. 2. - К., 1958.
⁵ Див.: Нецименко Г.П. Очерк деминутивной деривационной системы в истории чешского литературного языка /конец XIII - сер. XX в./. - Прага, 1980; ⁶ Див.: Осташ Н.Л., Осташ Р.І. Семантичні групи демінутивної лексики // Українська історична та діалектна лексика. - К., 1985;
⁷ Див.: Рожкова Г.И. Из истории уменьшительных образований существительных в русском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. - М., 1950. ⁸ Див.: Ковалик І.І. Категорія слов'янських демінутивів з суфіксом -иц-а/-іс-а/ // Доповіді та повідомлення Львівського університету, 1957. - Вип. УП. - Ч. І. ⁹ Див.: Толкачев А.И. К истории словообразования форм со значением субъективной оценки /квалитативов/ личных собственных имен греческого происхождения в древнерусском языке XI-XV вв. // Историческая ономастика. - М.: Наука, 1977. ¹⁰ Семеренко Г.В. Засоби вираження здібності й пестливості в давньоруській мові // Українське мовознавство. - Вип. 10. - К., 1982; Семеренко А.В. История формирования деминутивного и гипокористического словообразования: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. - К., 1988.

Ю.Л.Старовойт

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИЙ СТИЛЬ
 У ЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ
 /особливості лексичного повтору
 як засобу міжфразового зв'язку
 в книзі В.Б.Шкловського "О теории прозы"/

Інтерес до індивідуального стилю автора, здавалося б, повинен виникати на основі різних базових лінгвістичних теорій. Вчення Гумбольдта про мову як носія "сили національного духу" народу ¹ так чи інакше передбачає дослідження окремих проявів цієї духовності у творах видатних діячів культури даного народу. Вихідні положення младограматиків, які визнавали лише конкретний мовний матеріал у реальній практиці спілкування як єдиний об'єкт науки про мову, безпосередньо містить індивідуально-авторський аспект. Соссюрівська дихотомія "мова - мовлення" ² є методологічною основою вирішення питання про індивідуальні риси в текстах конкретних авторів. Діалектика питання полягає в тому, що мовлення розглядається як реальне, безпосереднє

явище в різноманітності комунікативних актів, що визнаються проявом мови як сутності, котра складається з певного кола одиниць і правил, які регулюють їх уживання.

З індивідуальним стилем пов'язані і такі поняття, як тезаурус, активний та пасивний словниковий запас носія мови. Можна припустити відповідно і таке поняття, як активний і пасивний запас синтаксичних конструкцій. Важливо зазначити, що авторська індивідуальність часом виявляється навіть у тих випадках, коли самі автори, навпаки, намагаються наблизити свої твори за стилем до канонічних зразків. Це відомо текстологам.

Разом з тем питання про лінгвістичний підхід до вивчення індивідуальних стилів було і залишається дискусійним. І це також пов'язано із загальнотеоретичними поглядами дослідників. Ще Ф.І.Буслаєв зазначав: "...поняття про стиль індивідуальний або особистий виходить за межі філології: бо стиль відомого письменника визначається характером самого письменника"³. О.О.Шахматов, говорячи про історичний розвиток мови, писав, що зміни в ній виникають через активність окремих особистостей, але закономірність в явищах мови позначається не в тому активному процесі, який веде за собою зміни у звуках і формах мови, а в тому пасивному процесі, котрий їх регулює, погоджує з чинними нормами, поширює на окремі випадки. Цей пасивний процес належить колективному середовищу, тоді як активний процес зароджується в мові окремих індивідів⁴. Відомий французький лінгвіст Ш.Баллі у багатьох своїх творах намагався розмежовувати поняття "стилістика" і "стиль", вважаючи, що перше належить до лінгвістичної науки, а стиль – справа дуже індивідуальна і не піддається узагальненню. Під впливом Ф.І.Буслаєва, а також, можливо, і Ш.Баллі Г.О.Винокур вважав: стилістика "може бути лінгвістичною дисципліною тільки за тієї неодмінної умови, що вона має своїм предметом ті мовні звички і ті форми вживання мови, які є справді колективними". І тому "необхідно старанно відокремлювати експресивні якості мовлення, спричинені особистими властивостями і станом того, хто говорить або пише, від таких фактів мовної експресії, які кореняться в суспільній психології"⁵.

Детально про погляди і дослідження індивідуального стилю О.М.Пешковського, В.М.Жирмунського, О.С.Орлова, Л.А.Булаховського, Р.О.Будагова, Н.Ю.Шведової, А.І.Єфімова, А.В.Чичеріна та ін. див. у книзі В.В.Виноградова⁶, який не був таким категоричним у розмежуванні лінгвістики і літературознавства і вважав, що "лінгвіст повинен вивчати літературно-художню пам'ятку не тільки як матеріал для історії загально-

літературної мови та її стилів, а й як прояв індивідуального стилю", що є "системою естетично-творчого добору, осмислення і розміщення мовних елементів". Там же підкреслюється: "...індивідуальний стиль може стати основою стилю цілої літературної школи, а потім явища цього стилю нерідко розпадаються і сприяють зміцненню різних шаблонів у системі загальнолітературної мови", "стилістика загальнолітературної мови становить фон, на якому сприймається своєрідність поетичної мовної творчості" ⁷.

Сама можливість індивідуального використання мовних засобів, коли оригінальне висловлювання стає зрозумілим для тих, хто читає чи слухає, свідчить про те, що своєрідність такого вживання засобів потенційно міститься у мові, а отже, так чи інакше зв'язана з мовною системою. До того ж розглянуті вище погляди на статус лінгвістики в дослідженні всієї різноманітності текстового матеріалу певним чином поєднані з нормативною граматикою та її впливом на методологію досліджень. Щодо цього, то справедливим є парадокс: "Після того, як лінгвіст заявляє, що мова є засіб спілкування людей і знаряддя мислення людей, виявляється, що для дослідження мови люди – носії мови, взагалі кажучи, не потрібні", тобто ми маємо "лінгвістику без людини" ⁸.

В останнє десятиріччя спостерігається "зміна парадигми в науці про мову" /М.П.Котюрова, із запрошення на наукову конференцію, 1989/, що зв'язано з підвищенням інтересу до людського фактора, появою різних комунікативно-функціональних напрямів /в тому числі лінгвістики тексту, прагматики/, з відродженням риторики та ін. Віднедавна в індивідуально-авторському плані на метасеміотичному рівні вивчаються навіть тексти наукового стилю, де простежуються, крім загальноновживаних стильових елементів, і різноманітні творчі елементи мови ⁹. Цей напрям дістав назву текстології наукового мовлення. Визнаючи необхідність подібних досліджень, потрібно вказати на невдалість вживання терміна "текстологія" в такому розумінні.

У даній роботі ми дотримуємося тієї точки зору, що лінгвістичні дослідження індивідуально-авторського стилю дають можливість, по-перше, виявити і проаналізувати приховані ресурси мови, її лексичних та граматичних одиниць /особливо їх експресивно-стилістичні можливості/, по-друге, визначити можливі напрямки розвитку мовної системи /див. наведені вище висловлювання О.О.Шахматова та В.В.Виноградова/. Індивідуальність можна виявити практично у всіх авторських /тобто не канцелярських із завіреною формою/ текстах; проте, коли йдеться про індивідуальний стиль автора, маються на увазі твори, позначені особливою оригінальністю словесної або словесно-композиційної побудови, що дає

можливість без спеціального текстологічного дослідження припустити авторство. Твори багатьох письменників і публіцистів /де індивідуальність виявляється особливо яскраво/ досліджувалися радянськими та зарубіжними лінгвістами. Увага зверталася найчастіше на використання лексики, фразеології, окремих синтаксичних конструкцій, а також засобів зв'язності в тексті.

Серед засобів зв'язності надфразового рівня виділяють цілий ряд одиниць різних ярусів. Розглянемо міжфразовий зв'язок у книзі В.Б.Шкловського "О теории прозы" /1982/ ¹⁰, де основним сполучним елементом тексту служать повнозначні слова. Насиченість тексту лексичними повторами, коли слово, що скріплює пари речень, стоїть у сильній позиції, сприяє появі особливої, поетичної експресивності. Акцентуалізація при цьому здійснюється з допомогою абзацного виділення речень й іноді навіть окремих членів речень. На важливість лексичного повтору в побудові текстів вказується у численних посібниках і наукових працях. Найбільш детально різні види повтору розглянуті і систематизовані, на наш погляд, А.А.Вейзе в колективній монографії, де виділяється десять формально-сміслових та дев'ять сміслових типів лексичного повтору ¹¹.

Розглянемо приклад з вибраного нами матеріалу:

"Роман Якобсон был очень хороший лингвист. И умел понимать разницу между воротами и калиткой. Более широко умел понимать это Евгений Дмитриевич Поливанов, потому что он знал Восток.

Виктор Шкловский сейчас не радуется тому, что он признан людьми, которые его раньше не признавали.

Потому что литературоведение должно быть литературопониманием.

Это – не подсобное примечание, это понимание превращения законов раскрытия мира, который все ширится. Не закладывайте новой науки в старые энциклопедические словари и словари вообще.

Искусство всепонятно. Законы всепонятности должны быть поняты.

Старый философ Аристотель понимает, что драматургия начиналась и на базарах, когда люди перекликались с одной телеги на другую. Он понимает, что великая литература в своих истоках базарна.

Все связано. Но надо прежде всего понимать трудности связи. Вот тут и есть возможности выхода на широкий плацдарм" [с. 103].

У наведеному прикладі виділимо звичайні формальні і формально-сміслові засоби зв'язку між реченнями: це сполучники "и", "потому что", "но"; займенники "это", "он"; вказівний вираз "вот тут и". Виходячи з цього, можна формально виділити п'ять надфразових єдностей /групи речень: 1-2-3, 4-5-6, 8-9, 10-11, 12-13-14/ й "окреме" авто-семантичне речення /7/, зв'язане з іншими лише контекстуально. Фраг-

мент містить у собі парцельовані речення /парцелянти: 2, 5, 13/, надфразові єдності в ньому сегментуються абзацним виділенням /абзаци 3-й, 4-й/ і разом з тим формально окреме речення /7/ об'єднується в одному абзаці із сегментом попередньої єдності. Тематично у фрагменті відбувається поступовий перехід до більш широкої теми, до узагальнення.

Тепер розглянемо роль лексичного повтору. Спостерігаються лише чотири випадки займенникової субституції /"это" - 2 рази, "он", "вот тут"/ і повна відсутність синонімічної заміни. Однак майже всі речення пов'язані між собою одним розгорнутим лексичним повтором /"понимать - понимать - литературопониманием - понимание - всепонятно - всепонятности - понятия - понимает - понимает - понимать" відповідно в реченнях 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 13/, причому чергуються прямий і конвертований /заміна однієї частини мови іншою - за А.А.Вейзе/ повтори, які стягують фрагмент в один надфразовий комплекс. Лексичний повтор навіть усередині речення /7 - "признан - признавали"/, коли "перекликаються" корені, приводить до створення поетичної експресивності, близької до дії внутрішньої рими у віршових творах /ось де справді "прозаїчна строфа" ¹²/ . Таким чином, відбувається акцентуалізація поняття, теми, смислу. А абзацне виділення застосовується вільно і, де потрібно, підсилює створену повтором або парцеляцією речень експресивність.

Розглянемо другий приклад.

"Тема литературная жива.

Жива, потому что осознается: тут левый и правый берег человеческого самосознания разделяются между поэзией и прозой.

Потому что сердце рвется; сердце не продается на ярмарке невест.

На той ярмарке, которая хорошо описана Толстым в "Войне и мире". И, конечно, в "Анне Карениной".

Девушка, выйдя в зал этой ярмарки, видит клубящуюся группу не ангажированных для танца женщин.

Она боится подойти к этой как бы забракованной группе" [с. 133].

І далі, через 14 абзаців /18 речень/:

"Но литературная тема жива - жива потому, что движется" [с. 133].

Тут крім займенникових субституцій та підкреслень /"та", "эта", "она"/ спостерігається лише прямий лексичний повтор /"жива - жива - ... жива - жива", "сердце - сердце", "на ярмарке - на ... ярмарке - ярмарки", "группу - к ... группе"/. Також є парцеляція речень і додатково - сегментація єдності абзацним виділенням, що приводить на їх збігові до подвійної парцеляції /напр., 3-й абзац/. Разом з цим дистантно розміщений повтор цілого речення /за типом синонімічний до конвертованого лексичного повтору/, як рефрен, зв'язує весь відрі-

зок тексту і вносить додаткову експресивність у всі розміщені між першим і останнім речення. Це злегка підкреслюється неоднорідністю побудови, деякою "конвертованістю" оформлення наведеного фразового повтору та пересуванням акценту на сполучнику - "..., потому что - ...потому, что...", роль якого теж наближається до функції лексичного повтору.

Ми розглянули лише кілька прикладів своєрідності лексичного повтору в побудові монологу у В.Б.Шкловського. В подальшому з розширенням матеріалу дослідження можна буде, сподіваємось, поширити і наші знання про можливість цього засобу зв'язності речень.

Бібліографічні посилання

- ¹ Див.: Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. - М., 1984. - С. 47. ² Див.: Соссюр Ф. Курс общей лингвистики, поданный Ш. Балли и А. Сеше при участии А. Ридлингер. - М., 1933. ³ Буслаев Ф.И. О преподавании отечественного языка. - Л., 1941. - С. 168. ⁴ Див.: Шахматов А.А. Очерк современного русского литературного языка. - М., 1941. - С. 107. ⁵ Винокур Г.О. Избранные работы по русскому языку. - М., 1959. - С. 222. ⁶ Див.: Виноградов В.В. О языке художественной литературы. - М., 1959. ⁷ Там же. - С. 35-36. ⁸ Сахарный Л.В. Введение в психолингвистику. - Л., 1989. - С. 6. ⁹ Див.: Ляховицер М.М. Основные аспекты анализа индивидуально-авторского стиля в научном тексте // Филол. науки. - 1989. - № 1. - С. 51-57. ¹⁰ Див.: Шкловский Виктор. О теории прозы. - М., 1983 /далі приклади наводяться за цим виданням із зазначенням сторінки/. ¹¹ Див.: Проблемы текстуальной лингвистики /Под ред. В.А. Бухбиндера. - К., 1983. - С. 137. ¹² Термін Г.В. Солганика, синонімічний терміну "надфразова єдність". Див.: Солганик Г.Я. Синтаксическая стилистика. - М., 1973.

В.М.Стехіна

ПАРАДИГМАТИЧНІ І СИНТАГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ СЛІВ-КОЛОРАТИВІВ У ПОЕЗІЇ І.О.БУНІНА

Слова із значенням кольору утворюють у російській мові, як і в інших мовах світу, лексико-семантичну групу, в якій набір елементів, їх семантика і співвідношення змінюються історично, що визначається мінливістю усвідомлено виділених у мові реалій позамовної дійсності ¹.

Наслідком семантичного розвитку слів - назв кольорів є співіснування в мові їх прямих, переносних і символічних значень на різних

